

Faragó Imre

A magyar névhasználat területi vonatkozásai

A magyar névterület kiterjedése

A 15 milliós magyarság 90%-a a Kárpát-medence lakója. Ebből a mai magyar államterületen kívül, de a Kárpát-medencében él 3,3 millió magyar. Ha ehhez a Kárpátokon túl élő, nyelvében már részben románná vált csángókat is hozzászámítjuk az érték 3,5 millió lesz.

A magyar államterület mai kiterjedésében a magyar nép által lakott területeknek csak mintegy felét tartalmazza, ha ehhez még a szórványterületeket is hozzávesszük, akkor ez az érték még kevesebb. A magyar népterület tehát jóval túlnyúlik az államterületen. Nem ritka más nemzetek körében sem az effajta különbözőség, de a magyar nemzet esetében történelmi sorsunk következtében jóval nagyobb a különbség a népterület és az államterület között, mint más nemzeteknél. A névterület viszonya az előző kettőhöz képest még nagyobb eltérést mutat. A mai államterületnél mintegy 3,5 - 4 szeres nagyságú a névterület. Határozott értéket azért nem mondhatunk mert egy nyelv névterülete sem egységes, kompakt terület. A névterület a perifériák felé fokozatosan gyérül, már csak az illető nép szempontjából fontos, kiemelkedő történelmi-néprajzi jelentőségű névtípusokra terjed ki. A névterület a hagyma szerkezetéhez hasonló, körkörös felépítésben veszi körbe a néptestet és a történelmi néptest fokozatos megszűnésével gyérül, míg meg nem szűnik. A névterület kompaktnak tekinthető addig, amíg legalább község és folyó, pataknev szintig az adott nép 80-85%-ában saját nyelvén nevezi a terület földrajzi objektumait, jelenségeit. Ezután már átmeneti névterületről beszélhetünk, ahol csak a nagyobb vízfolyásoknak, tájaknak és településeknek van az illető nép nyelvén saját névalakja.

A kompakt magyar névterület

A kompakt magyar névterület magyar névkincse minden névtípus (tájak, jellemző domborzati pontok, vizek, települések, határrészek) esetében eredendően természetesnek mondható. E nevek közül a mesterséges eredetűek legnagyobb számban a településnevek körében fordulnak elő, ez nagyrészt az 1898 és 1912 között folyó helységnév-rendezés eredménye, kisebb számban a természetföldrajzi tájak nevei közül kerülnek ki. A kompakt magyar névterület lakosságának mintegy fele magyar nemzetiségű, ez az arány a nagy számban szórványként élő magyarság miatt viszonylag alacsony.

Az egységesnek mondható, összefüggő magyar névterület az alábbi kisebb területekre bontható.

(1) *Magyarország teljes területe*: a legteljesebb és minden névtípus tekintetében legösszefüggőbb terület. Egyes részein határnevekben szigetszerűen hiányos. Ezt a nemzetiségi lakosság jelenléte okozza.

(2) *A Felvidék, vagyis Szlovákia teljes területe*: déli részén abszolút teljes magyar névanyag, amely észak felé fokozatosan a határnevek és jellemző földrajzi pontok tekintetében gyérül. A magyar településnevek egy része mesterséges eredetű.

(3) *Kárpátalja (Ukrajna Kárpátontúli területe)*: ugyanaz jellemző e területre, mint a Felvidékre, a magyarországi határ menti terület magyar népessége következtében teljes névanyag, amely a Kárpátok felé határnevek és jellemző földrajzi pontok neveit tekintve gyérül.

(4) *Máramaros (Románia területén)*: a magyar névanyag határ- és jellemző földrajzi pontok neveiben erősen hiányos, ez a terület túlnyomóan román etnikai viszonyai miatt van.

(5) *Körös-vidék (Románia területén)*: a névanyag minden tekintetben teljesnek mondható, de hozzá kell tenni, mivel a terület egyes részein újonnan betelepült, főleg román etnikum él, az újabb névadás a régi magyar névanyagot lefedi. E területeken a magyar határnevek csak kutatás után tűnhetnek elő.

(6) *A történeti Erdély (Románia területén)*: minden tekintetben teljes magyar névanyag, amely határnevek, jellemző földrajzi pontok nevei és kis számban víznevek tekintetében nem teljes, főleg az eredetileg szász népesség által lakott déli területen. Az Erdélyi-medence középső részén a múlt századra szórványosodott magyarság honfoglalás-kori neveit az új keletű román nevek a határnevek tekintetében elfedték. Ezek kutatással nyomon követhetőek.

(7) *Moldva és a Csángóföld (Románia területén)*: a magyar névanyag csak település-, folyó- és tájnevek tekintetében mondható többé-kevésbé teljesnek. A csángók által lakott települések határnevei részben magyarok, erős román hatással. A terület névrajzi szempontból még mindig a Kárpát-térség legmostohábban kezelt része. Mivel az itt meglévő magyar névanyagot a magyar térképek jelentős része nem ábrázolja, a névpusztulás felmérhetetlen méreteket öltött. Következétes névhasználatával e terület magyar nevei még menthetőek, de alapanyag, főleg a nagyobb méretarányokhoz kötődő határnevek esetében kevés van. A másik gond a névábrázolásban, hogy mivel e terület nem esett bele semmilyen magyar névrendezésbe és névgyűjtésbe, sok objektumnak több magyar neve is létezik. A dilemma az, hogy e nevek közül melyiket ábrázoljuk. Pl.: *Piatra Neamț* város magyar neve *Karácsonkő*, de *Németkő* alakban is előfordul., *Târgu Frumoș* városnak három magyar neve is van: *Szépvásár*, *Szépváros* és *Szépvárassz*. Hasonló párhuzamok vannak a víznevek esetében. A terület a magyar állam tartozéka volt a középkorban, ezért sok név középkori eredetű és ezekkel párhuzamosan alakult ki a románból visszamagyarosodott név, amelyet az ott élők sokszor ma is használnak. Ennek a problémának feloldására hozott valamilyen szakmai megegyezés még várat magára.

(8) *Havasalföld (Románia területén)*: a magyar névanyag Moldvához képest gyérebb, a terület már a névterület szórványához is sorolható. A magyar térképi névhasználat másik rendkívül mostohán kezelt területe, pedig a mindennap használatos Bukarest és a Kárpátokon áttörő nagy folyók nevein kívül számos folyónak és nagyobb településnek van magyar neve. Mind a Havasalföldön, mind Moldvában számos mai romániai megyének van magyar névalakja, sőt némelyik román név a magyarból származtatható. Ezeket minden esetben célszerű használni.

(9) *Bánság (Románia és Jugoszlávia területén)*: a magyar névanyag település-, víz- és tájnevekben teljes, határ- és jellemző földrajzi pontok nevei tekintetében nemzetiségtől függő. Mivel a középkorban magyar lakosságú terület a török hódoltság alatt itt szenvedte el a legnagyobb (gyakorlatilag teljes) pusztulást, az újonnan betelepült nemzetiségek nevei teljesen, sokszor visszanyomozhatatlanul elfedték az e típusba tartozó magyar neveket.

(10) *Bácska déli része, a Vajdaság (Jugoszlávia területén)*: a magyar névanyag minden tekintetben teljes. A terület jelentős része területi kiterjedését tekintve ma is mindenütt tartalmaz magyar lakosságot.

(11) *Szerémség (Horvátország és Jugoszlávia területén)*: a magyar névanyag minden névtípus esetében csonka. A terület a középkorban teljesen magyar népessége, a török idők alatt elpusztult. A még nyomozható nevek jelentős része túl történelmi, a mai magyar névhasználatba már nem hozható vissza. A névpusztulás folyamata a Szerémségben már teljesen végbement. A nevek a múlt században még visszagyökeresedhettek volna, de a magyar térképészet ezek ábrázolását nem vállalta föl.

(12) *Szlavónia (Horvátország területén)*: a terület keleti részén hasonló, talán kicsit jobb a helyzet, mint a Szerémségben. A területen a közelmúltig Árpád-kori eredetű élő magyar falvak voltak, ezek környékén a névanyag teljes. Az 1991-es szerb-horvát háború következtében e falvak ma jórészt romosak és néptelenek. Ha a terület magyar neveit következtetesen alkalmazzuk, akkor azok még menthetőek. Szlavónia nyugati részén a névpusztulás a XX. század elejére befejeződött, ez a Szerémségnél már említett okokra vezethető vissza. Ma csak nagyobb településeknek, folyóknak és néhány tájnak él magyar névalakja.

(13) *Muraköz (Horvátország területén)*: a magyar névanyag határneveket leszámítva teljes. A terület kis részben még ma is magyar lakosságú.

(14) *Mura-vidék (Szlovénia területén)*: hasonló a helyzet a Muraközhez, de itt népesebb magyar falvak találhatóak.

(15) *A történeti Horvátország (Zágráb-Károlyváros környéke)*: nagyobb települések (Koprivnica-Kapronca, Varaždin-Varasd, Zagreb-Zágráb stb.), folyónevek (Kulpa, Száva, Lónya stb.), tájnevek (Monoszló-hg., Bródi-hg. stb.) reprezentálják a magyar névanyagot.

(16) *Őrvidék (Ausztria Burgenland tartománya)*: település-, víz, és tájnevekben teljes magyar névanyag. A határnevek és jellemző földrajzi pontok nevei csak a Felsőőr környéki magyar nyelvszigetben teljesekek. A településnevek tekintetében a volt magyar államterület ma is legmostohábban kezelt része. Az őrvidéki (burgenlandi) magyar településnevekről sem a tömegtájékoztatók jelentős része nem hajlandó tudomást venni.

• **A magyar névterület szórványai**

A névterület szempontjából szórványterületek azok, ahol már csak szigetszerűen egy-egy név fordul elő az illető nyelven. Ezek a nevek történelmi eredetűek vagy valamilyen mesterséges folyamat eredményei. A magyar nyelv esetében ilyen folyamat a nyelvújítás volt. Európa történelmileg kialakult magyar nevekben rendkívül gazdag. Azonban e nevek legnagyobb része, mintegy 90%-a a XX. század elejére, a mostohán kezelt térképi használat miatt kikopott a magyar szóhasználatból és csak töredékesen maradt a köztudatban. Az idegen területek nemzeti földrajzi neveinek ilyen nagymérvű pusztulására más nemzetek esetében nem találunk példát. Ennek megváltoztatására 1943-ban a Honvéd Térképészeti Intézetben belül történt névgyűjtés, amely az oklevelekben, irodalmi alkotásokban fellelt magyar neveket fogta egybe és egy belső ajánlás formájában közölte. E felsorolásban ma már meglehetősen tűnő magyar településnevek is szerepelnek, de jelentős részük a magyar névkinccs részét képezik. A mai magyar térképi névhasználatba és ezen keresztül a mindennapi szóhasználatba visszahozásuk – mint szokatlan nevek – erős szakmai és társadalmi ellenállásba ütközik.

(1) *Morvaország (Csehország területén)*: városnevek (Uherské Hradiště – Magyarhradis, Olomouc – Alamóc – Olmüc stb.) és nagyobb folyók nevei (Odra – Odera, Morava – Morva, stb.) jelentik a magyar névanyagot.

(2) *Galícia (Lengyelország területén)*: néhány város magyar neve (Nowy Sącz – Újszandec, Stary Sącz – Ószandec, Kraków – Krakkó, stb.), valamint a Kárpátok külső oldalának tájnevei (Beszkidék, Besszádok stb.) adják a magyar névanyagot.

(3) *Lengyelország további területei*: néhány városnév (Wrocław – Boroszló, Warszawa – Varsó, Gdańsk – Dancka stb.) és a Visztula folyó jelentik a magyar névanyagot.

(4) *Ó-Szerbia északi pereme (Jugoszlávia területén)*: néhány városnév reprezentálja a magyar névanyagot (Sabač-Szabács, Beograd-Belgrád, Smederevo-Szendró stb.).

(5) *Dalmácia (Horvátország területén)*: városnevek adják a szórvány magyar névanyagot (Zadar-Zára, Dubrovnik-Ragúza, stb.).

(6) *Szlovénia területén* – a Mura-vidéket leszámítva – csak egy település Celje – Cilli neve ad magyar alakot.

(7) *Bosznia területén (Bosznia-Hercegovina területén)*: városnevek adják a szórvány magyar névanyagot (Tuzla-Só stb.).

(8) *Ausztria területén* – az Őrvidéket leszámítva – számos tájnév magyar alakja (Alsó-Ausztria, Stájerország stb.) és városok magyar nevei alakultak ki (Graz – Grác – Gréc, Wien – Bécs stb.)

Ezen kívül Európa más részein vannak ma is használatban magyar nevek. Ezek folyókra (Rajna, Majna, Elba stb.), településekre (Prága, Drezda, Bréma, Velence stb.), területekre, tájakra (Szilézia, Kasztília, Anglia, Cseh-erdő, Kasztíliai-választóhegység stb.)

vonatkoznak. Egy részük idegen név magyarosodott formája, de ettől függetlenül a magyar nyelv részét képezik. Fontos típus az európai nagyvárosok nyelvújításkor keletkezett magyar nevei (Koppenhága, Lisszabon, Brüsszel stb.). Ezen kívül mindenképpen meg kell említeni a törökországi Tekirdag magyar nevét Rodostót.

Ezek tehát Európában azok a területek, amelyekről ha magyar nemzeti névrajzú térképet készítünk gondolnunk kell arra, hogy települések, vizek és más földrajzi elemeknek magyar névalakja is lehet. Ezeket a szerkesztés folyamán lelkiismeretes utánanézésel, névtárakból, gyűjteményekből, más térképekről lehet megkeresni.

Az előbbi területek és névtípusok ábrázolásakor, de más távoli területek térképi bemutatásakor is, általános érvényű szabály, hogy a magyar olvasónak készülő térképeken a földrajzi köznevek bármely terület ábrázolásánál magyarul írandók.